

Szűts Zoltán

A magyar online irodalom publikálásának és recepciójának rövid története¹

E tanulmány a magyar online irodalomról és annak kiemelt társjelenségeiről szól. A magyar online irodalom rövid, 25 éves történetét mérföldkövek körbejárásával tárgyalja, és közben kitér a kontextus előnyeit kihasználó online alkotásokra, a jelenség magyarországi recepciójára, az online irodalmi könyvtárakra, illetve a self-publishingra. Joggal merül fel a kérdés, hogy a hipertextuális irodalmi szövegek kis száma és a recepció erőtlensége a művek befogadási nehézségével, élvezhetőségével, az értelemképződés hiányával kapcsolatos-e, vagy csupán arról van szó, hogy időnek kell eltelnie, amíg az olvasó megszokja az ilyen jellegű szövegek befogadását. Mivel ezt a kérdést már 25 éve feltesszük, e tanulmány az intézményesített válasz-kísérleteket is összefoglalja.

Bevezetés

A magyar online irodalom (már csak években is mérve) rövid történetének leírására több lehetőség is kínálkozik. Érvényes megközelítés lehet egy szimpla kronológia készítése minden magyarázat és összefüggés keresése nélkül. Érdekes perspektívát kínál a magyar események nemzetközi kontextusba helyezése is. Valid elgondolás lenne a történetet az alkotók, esetleg az online irodalom természete, a hipertextualitás, az interaktivitás és a multimedialitás szempontjából is elbeszélni, kitérve arra, hogy egyes lehetőségeket kik és milyen mértékben használták ki. Hasonlóan helyes stratégia lehet az is, hogy ha – már csak a terjedelmi korlátok miatt is – a magyar online irodalom mérföldköveire koncentrálunk, miközben kitérünk a jelenség hazai recepciójára és a hozzá kapcsolódó olyan társjelenségekre is, mint a kizárólag online formában létező, a kontextus előnyeit kihasználó folyóiratok, az online irodalmi könyvtárak, illetve az online léttől a napjainkban elválaszthatatlan self-publishing. Végül ez utóbbi megközelítés mellett döntöttünk, vállalva azokat a kritikákat is, amelyek munkánkat szubjektívnek vagy nem teljesnek titulálják.

Döntésünket az indokolja, hogy a bemutatott folyamatokban aktív vagy passzív részvevőként egységes narrációra felfűzve mesélhessük el a magyar online irodalom publikálásának és recepciójának történetét. Így rögtön a tanulmány elején fontosnak tartjuk definiálni az online fogalmát, amelyet használunk. A jelenben a média és az irodalom új jelenségeinek katalogizálására és leírására egyaránt használják a digitális, elektronikus, internetes, webes, online címkéket is. Az online esetünkben a digitálisan rögzített és a hálózaton keresztül terjesztett tartalmakat jelenti. Így például a honlapok, online publikációs platformok, amelyek a folyóiratokat és a self-publishing rendszerben kiadott könyveket „hordozzák”, ide tartoznak, de a CD-ROM-ok már nem. Hasonlóképpen fontosnak tartjuk definiálni magát az irodalom fogalmát is. Alapvetően a hagyományos irodalomfelfogásnál maradunk, így az irodalom a nagy nyilvánosságának szánt művészeti szövegeket jelenti.

¹ A kutatást és a cikk írását a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Médiatanács Médiatudományi Intézete támogatta.

Az online paradigma természete – magyarázatok

Munkánk során természetesen az (irodalom)történészek módszereit is kellett alkalmaznunk, ami a szakirodalom feltérképezését is magában foglalja. Ez a megközelítés önmagában azonban sikertelen lett volna, ha új megoldásokhoz nem folyamodunk, hiszen az online irodalom esetében és hálózati korunkban új paradigmával állunk szemben. Az online irodalmat kutatók ugyanis már nem mehetnek kizárólag könyvtárba vagy levéltárba. Nem túl nagy bölcsesség tehát kijelenteni, hogy online témában alapvetően már online kell kutatni (keresni). Azon dimenzióban lehet és kell azonban információkat találni, amelynek természetét a változás jellemzi. Általános tapasztalat ugyanis, hogy a hálózati korban a kutatók munkáját nehezíti, hogy a digitálisan rögzített anyagok online általában rövid ideig érhetőek el. Míg például a 19. században nyomtatott magyar könyvek nagy részének ma is van elérhető kópiája, a digitális állományok a honlapok megszűnése miatt vagy más okokból elérhetetlenné válnak. Így például a magyar irodalom digitalizáció segítségével való megőrzését is céljával kitűző Neumann-ház rendszere ma már nem érhető el, állományai elvesztek. Ily módon az elmúlt 25 év a múlt átmentéseként, egyben a digitális jelen elvesztéséért is olvasható, ha arra gondolunk, hogy a digitális állományok életkora rendkívül alacsony, és az általunk vizsgált rövid korszakban létrehozott művek és a recepció nagy része is már elérhetetlen. Hogy vállalkozásunk némiképp sikeres legyen, nyomozást kellett folytatni, és fondorlatos keresési technikákhoz kellett folyamodni. Ha valahol találtunk egy információmorzsát, akkor azt felnagyítva tovább tudtunk keresni, azonban nem mindig nagy sikerrel. Így például több online folyóirat nem közöl ismereteket magáról (vagy csak jól rejtegeti azokat), és a hallgatók számára tiltott (a kutatók számára óvatossággal közelítendő) forrás, a Wikipédia sem tartalmaz szócikket a témában, amelyből ki lehetne indulni. Előnyt jelenthetett adott esetben, hogy a tanulmány szerzője az ELTE-n belül működő BIÖP (Bölcsészettudományi Informatika Önálló Program²) tanúja volt (és kevésbé alakítója). Ezért is tud pártatlanul írni a recepció kapcsán a legjelentősebb ilyen típusú tudományos műhelyről. E tanulmányt ugyancsak megelőzte az Osiris Kiadónál megjelent *A világháló metaforái – Bevezetés az új média művészetébe* (2013) című kézikönyv is, amellyel kapcsolatos kutatásokat most is felhasználtuk.

Mind azt már jeleztük, a válogatás nem teljes. Digitális kultúránkban és hálózati környezetünkben nem lehet ugyanis egyértelműen elválasztani az irodalmat más művészetektől. A nemzetközi gyakorlat így gyakran az online irodalmat a multimédia és még gyakrabban a hipermedia kategóriába sorolja. Azért, hogy a digitális felejtés áldozatává ne váljék az online irodalom és annak recepciója, több felsőoktatási és kutatóintézmény létrehozta az Electronic Literature as a Model of Creativity and Innovation in Practice (ELMCIP) kollaboratív projektet, amelyet a Humanities in the European Research Area (HERA) JRP for Creativity and Innovation támogat.

Az online irodalom típusai

Amikor az online irodalomról beszélünk, akkor több formáját soroljuk ide. E műveknek nagyon leegyszerűsítve két típusát különböztetjük meg: a korábban már létező, digitalizált műveket, illetve a jelenben létrehozott, az új kontextus lehetőségeit (hipertextualitás, multimedialitás, interaktivitás) kihasználó vagy nem kihasználó, digitális, online elérhető műveket. A korábban már létező művek kategóriáját, mint látni fogjuk, alapvetően az OSZK online keretei között elérhető munkák alkotják.

Az online irodalom esetében az is különbség, hogy a jelenben létrehozott szövegek milyen kiadói rendszerben jönnek létre. Az online irodalom egyik formája a kiadói (szerkesztői, kapuóri) paradigmában létrehozott e-könyv vagy az online folyóiratokban megjelent alkotás. Ebben az esetben nem történik más, mint a nyomtatott könyv világában, csupán a szöveg hordozója változik meg, a papírt és a festéket a képernyő váltja fel. Ebben az esetben továbbra is érvényesül a hagyományos kapuóri szerep. „A világban minden nap számtalan esemény játszódik le, ám csupán egy részükről tájékoztat bennünket a média. A különböző események között az újságíró szelektál, ő dönt arról, hogy beengedi-e őket a nyilvánosságba – ezért nevezik az információk kapuőrének” (Bajomi-Lázár 2004). A szerkesztők mondják meg ugyanis, mely művek jelenhetnek meg online felületen.

2 Lásd magyar-irodalom.elte.hu/ (letöltés: 2016. XII. 24.).

A kiadói rendszereket kikerülő, korábban webkettesnek nevezett alkotások esetében gyakran a közösség a szerző, egyazon művön többen dolgoznak, illetve az e-könyveket self-publishing formájában, kapuőrök megkerülésével adják ki. Ha az online alkotások természetét, azon belül is a narrációját vizsgáljuk, akkor megállapíthatjuk, hogy az új kontextus minden előnyét kihasználó alkotások interaktívak, hipertextualitásuk révén választási lehetőséget kínálnak az olvasóknak a linearitás terén, és multimediális elemeket is tartalmaznak, vagy szabadon írható, webkettes környezetükben a közösségnek is lehetőséget biztosítanak az alkotóvá váláshoz.

Az online publikálási mód funkcionalitását kihasználó legfontosabb magyar alkotások

A magyar online irodalom bemutatását a hálózati kontextus valamennyi elemét kihasználó hipertextuális alkotásokkal kezdjük, utalva nagyon röviden egy külföldi párhuzamra is. Röviden azonban ki kell térnünk a hipertext definíciójára.

„A hypertext olyan interaktív dokumentum, mely linkeket biztosít az olvasónak a szövegek közti átjárhatóság céljából. Ezek a linkek tovább lehet haladni más szövegek felé. Felvetődik majd a kérdés, hogy ezek a linkek biztonsági korridorok a szerző akaratából, vagy csak orránál fogva vezetett az olvasó. [...] A hypertextnek nagy tér kell a kibontakozáshoz, és ezért számára a legjobb környezet a világháló” (Szűts 2000).

Még a világháló megjelenése előtt született meg az első és talán bizonyos fokig közismert hipertextuális irodalmi munka, az *Afternoon, a story* (Joyce 1987). Michael Joyce ezt az alkotást eredetileg a Storyspace hipertextíró szoftver bemutatójára írta, és a mű első változatát 1987-ben mutatta be az ACM. Ez a tény azért fontos, mivel az ACM alapvetően műszaki témákat felölelő társaság, de semmiképpen sem irodalmi. Az *Afternoon, a story* szerkezete és hordozója volt rendhagyó: hajlékonylemezen publikálták, és összesen 539 összelinkelt szövegrészből állt (Szűts 2013).

Megfigyelhető, hogy ez a „törvényen kívüliség”, amely abban nyilvánul meg, hogy a hipertextuális művek sokkal inkább az informatika, sőt a műszaki tudományok területéhez tolódtak és tolódnak, és kívül maradnak az irodalmi kánonon, mintha a mai napig fennállna, amikor az online irodalomról folytatunk párbeszédet. Ha megvizsgáljuk például a széles regisztert felölelő, a jelenben megjelent magyar és külföldi irodalomtörténeteket, felmerül a kérdés, hogy az online irodalom alkotásai és maga a jelenség miért vannak ilyen mértékben alulreprezentálva? Az okokat továbbra is abban kell keresni, hogy a számítógépek először a természettudományokkal, a programozókkal voltak kapcsolatban. Mindennel, ami a gépekkel kapcsolatos, de nem a művészettel. Az irodalom mintha a mai napig a hagyományos hordozókkal – a nyomtatott könyvvel, a papírral – lenne azonosítva, és az online irodalom mintha egy különálló dimenzióban létezne. A mindennapi viták is arról szólnak, hogy a képernyő kiszorítja a nyomtatott könyveket és folyóiratokat, a törekvések pedig afelé mutatnak, hogy az e-tinta minél valóságosabb legyen, majd idővel szimulákrummá váljon. A technika ugyanis már arra törekszik, hogy a valódi papír tulajdonságait is túlszárnyalja, olyan olvasási élményt biztosítson a háttérvilágítás segítségével, amely a nyomtatott könyvek esetében sem létezik. A multimediális és interaktív hipertext sokkal inkább jelenik meg a kommunikáció- és médiatudományi, mint az irodalmi diskurzusokban. Mintha két irodalom létezne. A hipertext médiuma így új recepció és retorika után kiált (Slatin 1990), holott a technológia, amely életre keltette, immár 25 éves.

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy a hipertextuális irodalmi szövegek elterjedésének legfőbb akadálya a művek befogadási (beleélési) nehézségével, élvezhetőségével, az értelemképződés hiányával kapcsolatos (Szűts & Yoo 2016). Az előző kettő, a beleélés és az élvezhetőség nehézsége a szöveg hordozójának természetéből fakad (Szűts 2013). Némi túlzással élve, már a hipertext tömeges megjelenésének kezdete óta, majdnem 20 éve kérdezzük magunktól, hogy nem arról van-e csupán szó, hogy időnek kell eltelnie, amíg az olvasó megszokja az ilyen jellegű szövegek befogadását. Pedig már számos válasz érkezett.

„A hiperfikció ironikus módon jól mutatott papíron. A posztmodern narratív elméletek és kísérletek kontextusában a digitálisan rögzített hiperfikció lázba hozta mind a szerzőket, mind a kritikusokat [az irodalom teoretikusait], hiszen az elektronikus szövegekben azt a médiumot látták, amely egy, a korábbiaknál sokkal interaktívabb, olvasóközpontibb narratív fikciót lesz képes létrehozni” (Miller 2004).

(Gyakori tapasztalat volt az ELTE BIÖP keretében tartott óráinkon, hogy a hallgatók a hipertextuális műveket „olvashatatlanak” tartották.)

Az első jelentős magyar hipertextuális kísérlet (alkotás) Farkas Péter *Gólemje*³ volt, amely 1997 és 2005 között íródott online. A szerző a szöveg létrehozásának folyamatába nem vonta be a felhasználót, így nem webkettes alkotás, de él a hipertextualitás teljes tárházával. Az alkotás egy laza térbeli hálózatra épül, valamennyi pontja összeköthető egymással, ilyen módon szabad mozgást biztosítva az olvasónak a szövegben. A kezdőlapon a szerző a következő használati utasítást mellékelte: a *Gólem* leglényegesebb módszertani jellemzője az, hogy hipertextuális hálózatban írható és olvasható. A hálózatosan épülő hipertext a szöveg virtuális terét alkotja, és egyben nyitottságának feltétele. A számítógép maga a leghétköznapibb értelemben vett *szerszám* szerepét játssza. Az alkotás technikailag determinált, a szöveg olvasatát erősen meghatározza a technikai kontextus, meghatározzák a szerzői által hozott játékszabályok. Egyfajta sandboxként értelmezhető, amely nem ad lehetőséget az elmerülésre, a beleélésre és a szöveg öröme (Barthes 1996) kibontakozására.

Az online kontextus előnyeit a legnagyobb mértékben kihasználó alkotások az irodalmi blogok, amelyek magyarul a 2000-es évek közepén jelentek meg tömegesen. A tanulmány terjedelmi korlátai nem teszik lehetővé, hogy elemezzük ezeket, és nagy részük már nem is érhető el, a legfontosabb kérdés azonban, amely felmerül velük kapcsolatban, a szerzőség dilemmája. Gyakorlatilag e munkák voltak azok, amelyek részt ütöttek a kapuóri rendszer pajzsán, hiszen immár nem a kiadók és a szerkesztők ízlése határozta meg, hogy ki lehet elfogadott szerző, hanem a közösség érdeklődése, kattintása.

A blogoknál szervezettebb formájú, a 2000-es évek elején megjelent, majd gyorsan el is tűnt folytatásos netregények a magyar online irodalom kiemelkedő alkotásai voltak. A folytatásos, általában konkrét gyakorisággal frissített alkotások még alapvetően a nyomtatott kultúra környezetében megismert, epizódokban közreadott művekhez hasonlítottak. Frissítésük előre bejelentett (meghatározott) időpontban, általában hetente történt, bizonyos terjedelmi korlátok figyelembe vételével. Ezek a munkák kevés kifelé mutató linket tartalmaztak, hipertextualitásuk alapvetően az epizódok láncolatában merült ki (Szűts 2013).

A folytatásos netregények egy- vagy többszerzősek voltak. Az egyszemélyes mű esetében bizonyos, a tartalomszolgáltató vagy akár a közösség által előre megadott feltételek alapján a szerzők egymással párhuzamosan írták műveiket. A közösséggel folytatott interakció szintjétől függött, hogy mennyire jelent meg a befogadók elképzelése az alkotásban. Az interakció kimerülhetett például a közösség tagjai által leadott szavazatokban. A közösség részvételének magasabb fokát az jelentette, amikor javaslatot tettek a tartalmi elemekre is, ezzel befolyásolva a narráció menetét (Szűts 2013). A folytatásos netregények másik típusa a többszerzős és ezzel együtt többszólamú volt. Ebben az esetben a szerzők egymást adott időközönként felváltva, egy kezdő szövegből kiindulva írták saját szakaszukat, de olyan verzió is létezett, amikor egy szövegből kiindulva több szerző párhuzamosan írta a saját szövegét. Az első magyar folytatásos online regényekre jellemző volt, hogy a megjelenési felületet biztosító kiadó még nem szakított a hagyományos publikációs mechanizmus rendszerével, a legjobbnak ítélt művet ugyanis nyomtatott formában is megjelentette – „hivatalosította”.

Az Első Magyar Online Regény pályázatot 2000-ben hirdette meg a Magvető Kiadó, az Origo és a Fókusz Online Könyvárúháza. A pályázat feltételei szerint a beküldendő szinopszisok esetében tartalmi megkötés nem volt. A megírandó munkákat kapuóri környezetben választották ki, háromtagú szerkesztőbizottság segítségével. Az így kijelölt hét szerző szövegei hétről hétre megjelentek online. Az online kontextus előnyeit ezek az alkotások annyiban használták ki, hogy nickkel – online álnévvel – írták a szerzők. A munka menete a következő volt: hat epizód után az

3 Farkas Péter: *Gólem: Hiperiodikus kísérletek*, 1997-2005. <http://www.interment.de/golem/> (letöltés: 2016. XII. 24.).

alkotásokat követő valamennyi szerkesztő lehetőséget kapott, hogy szavazatával kiválassza az általa legjobbnak ítélt három szöveget, amelyet továbbírtak, így végül valamennyi netregény összesen 33 fejezetből állt. Mint az jeleztük a bevezetőnkben is, ezek az alkotások sem érhetők el online, mindössze 16 évvel a megjelenésük után. Mintha régmúlttá vagy pszeudo-orális alkotássá váltak volna, ahol számít a tér-idő.

Az online közösség Jack Smiles *1 link* című művét szavazta meg győztesnek, amely egy virtuális valóságban játszódó, a megváltozott és digitalizált mindennapi környezetre reflektáló regény. Az alkotásról elmondható, hogy Jake Smiles egyszerre volt narrátora és főhőse is saját regényének. A munka témája a kontextusra és a digitális létre való reflexió egyben. Az elbeszélő a 2000-es évek elején az újdonság erejével ható online környezetet (virtuális valóságot) idilli dimenzióknak tartja, és a mindennapi életében, tárgyi környezetében már idegenként érzi magát. A mű cselekménye így két dimenzióban, a tárgyi és a virtuális valóságban zajlik. A szöveg jellemzője a másodlagos írásbeliség néhány alapvető tulajdonsága. A hirtelen és jelöletlen elbeszélőváltás, az egyes szám első és harmadik személy ily módú használata egyben a felcserélésre, behelyettesítésre való vállalkozásként is értelmezhető. Az *1 link* egyik lehetséges olvasata tehát az, hogy a regény a tárgyi, illetve az online világban játszott szerepünk összekötésére tesz kísérletet (Szűts 2013). A munkát végül – kilépvé az online környezetből – Bánki Gergő rendező mutatta be monodrámá formájában a budapesti Trafóban 2015. május 25-én. Az *1 link* meghatározó darabja a magyar online irodalomnak, hiszen annak ellenére, hogy nem webkettes alkotás, korábban nem látható mértékű interaktivitást biztosított a közönségnek. A szerző ugyanis párbeszédet folytatott online a felhasználókkal a lehetséges folytatásokról, így a munka a közösséggel folytatott interakció eredménye lett, az alkotás folyamatában pedig részt vettek a felhasználók is. Az anonimitást mindvégig előtérbe helyezve a szerző nem fedte fel kilétét.

A másik jelentős magyar netregény szintén kiadói környezetben jött létre, mivel a Magyar Nemzet biztosított felületet ebben az esetben. A *Dúlalav – 100kezes netregény*, hasonlóan az Első Magyar Online Regényhez, hétről-hétre íródott online, gyakorlatilag az olvasók szeme láttára. A kísérletre jellemző a hagyományos kiadói paradigma rendszeréhez való nagyfokú igazodás, mivel menetrendszerű lapzártája van, a szöveg alkotási folyamatába pedig nem az online közösséget vonja be, és kis fokú interaktivitást biztosít, mivel szerkesztő fogja keretbe a vállalkozást. A munka szerkesztője a nyomtatott hipertext egyik magyar képviselője, Temesi Ferenc volt (Temesi 2002, Szűts 2013).⁴

Hosszú szünet után, 2016-ban, immár a közösségi médiában volt a magyar online irodalmat érintő újabb mérföldkőnek számító esemény. Szabó T. Anna és Lackfi János felhasználók előtt folytatott verscsatája már a webkettes környezetben jött létre, de végül nyomtatott kötet is született belőle. Januárban Szabó T. Anna közölte saját, a közösséggel való kommunikációra és publikációfelületként használt Facebook-oldalán még korábban, Lackfi János 40. születésnapjára írt versét. Lackfi János erre válaszul szintén a közösségi médiában posztolt. Végül a közös alkotáshoz számos szerző csatlakozott, többek között Kiss Judit Ágnes, Mesterházi Mónika, Jónás Tamás, Demény Péter, Hartay Csaba és Molnár Krisztina Rita. Az alkotást a nyomtatott irodalmi kánon szabályait betartva végül Szabó T. Anna és Lackfi János verssel zárta. Az egész folyamat a Facebookon #verslavina hashtag alatt volt követhető.

Online könyvtárak és digitalizálás

Két lehetséges, kapuóri rendszerben működtetett kezdeményezés igyekszik választ adni a magyar irodalom digitalizálásának és online elérhetővé tételének kérdésére. A nyomtatásban már létező és nagyrészt történeti jelentőségű magyar nyelvű anyagok digitalizálásában és ingyenes közzétételében élen jár a ma már az Országos Széchényi Könyvtár keretein belül működő Magyar Elektronikus Könyvtár. 1994-ben született meg a Magyar Elektronikus Könyvtár ideája, és a MEK-L@tulibb.kkt.bme.hu, majd a MEK-L@huearn.sztaki.hu levelező listán történt az előkészítés munkája. Ekkor jött létre két kísérleti gyűjtemény a Miskolci Egyetem és a BKE gopherein (és nem WWW szerverein). Végül a Nemzeti Információs Infrastruktúra Fejlesztési Program (NIIF) első hároméves feladattervébe bekerült a MEK-projekt, és így 1995-ben a NIIF *Helka* szerverén elkezdődött a központi MEK-szolgáltatás építése, szintén egy gopher szerveren. Később a rendszer átállt a felhasználóbarát webes felületre. Az 1996 és 2002 közötti korszakban önkéntesek munkájával és

⁴ Lásd http://mno.hu/migr/dulalav-799429?cikk_ertekel=1&ertekes=2 (letöltés: 2016. XII. 24.).

intézmények támogatásával működött a magyar irodalmat a digitális korba átemelő projekt, és az állomány 4000 kötetre nőtt. A könyvtár gyűjtőköre az ekkor megalapozott hagyomány alapján alakult ki:

„A MEK-ben csak magyar nyelvű vagy magyar ill. közép-európai vonatkozású, tudományos, oktatási vagy kulturális célokra használható dokumentumok kapnak helyet: elsősorban szöveges művek. [Gyűjti] továbbá az elektronikus újságokat és folyóiratokat, valamint egyéb, könyvtári szempontból érdekes információforrások, szolgáltatások és dokumentumok címeit is.”⁵

A könyvtárba való bekerülés folyamatát alapvetően a copyright-kezelés befolyásolja. 2001-től új korszak kezdődött, amely napjainkban is tart, az Országos Széchényi Könyvtár adott már otthont az online könyvtárnak (először két fős önálló osztály formájában).

Az 1997 végén létrejött Neumann-háznak,⁶ amelynek elsődleges feladata a kulturális örökség digitalizálásában való részvétel, illetve az ilyen típusú munkák koordinálása volt, alapítója és fenntartója az akkor Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma volt. Hasonlóan a MEK-hez, a teljes nevén Neumann János Digitális Könyvtár és Multimédia Központ fő tevékenységét a digitális könyvtári szolgáltatások alkották, ami párhuzamosságot is jelentett bizonyos fokig. A rendszer adatbázisainak építése 1999-ben kezdődött, és része volt egyes könyvtárak gyűjteményének digitalizálása is. A tartalmak online voltak elérhetőek, és egyedül a Neumann-ház foglalkozott a magyar CD-ROM-ok adatainak összegyűjtésével. A Neumann-ház keretein belül valósult meg a Bibliotheca Hungarica Internetiarca, amely a klasszikus magyar költők műveinek digitalizálását és online elérhetővé tételét szolgálta.

Az online kultúra és a digitálisan rögzített tartalom sajátos természetét és ezen belül az élettartamát jól mutatja, hogy az ilyen kiemelt kormányzati projekt is, mint a Neumann-ház, ma már elérhetetlen online. Az online tartalom természetét ugyanis gyakran befolyásolja a finanszírozás és a technológia. Az állami finanszírozás hiánya gyakran rövid távon érezteti a hatását, és állományok vagy akár teljes könyvtárak is elérhetetlenné válnak. Hasonlóképpen, egy új technológiai sztenderd megjelenése a korábbi archiválási rendszerek elavulásához és az állományok veszteséhez vezethet.

A harmadik fontos kezdeményezés, a Digitális Irodalmi Akadémia⁷ (DIA) 1998 tavaszán jött létre Török András elképzelése alapján. Küldetése a legújabbkori és a kortárs magyar irodalom kiemelkedő alkotásainak átmentése a digitális korba, értékeinek megőrzésével, közvetítésével és népszerűsítésével. A DIA szigorú kapuőri rendszerben működik, szerkesztők választanak be tagokat, akiknek életműve bekerül az adatbázisba, ezért díjazásban részesülnek. Valamennyi alkotóhoz szakértőket és bibliográfát is rendelnek. A DIA kezdetben az anyagok digitalizálása során a hangsúlyt az online felületre és a számítógépes képernyőre, és nem az e-könyv-olvasóra való optimalizálásra fordította. A Petőfi Irodalmi Múzeum keretein belül működő DIA jelenleg jelentősen különbözik már a MEK és (a korábban szintén a Petőfi Irodalmi Múzeumon belül működő) Neumann-Ház kezdeményezéseitől, ugyanis egyszerre jelenti meg a szépirodalmat és annak recepcióját is.

Self-publishing

Az online irodalom jelenségével szorosan összefügg a self-publishing intézménye is, amelynek keretében alapvetően a szerző maga végez online eszközök segítségével publikációs műveleteket, kihagyva ezzel a kapuőröket: a szerkesztőket és a kiadókat (Molnár 2015). A self-publishing portál biztosítja a szerzőnek a könyveladások forgalmi adatainak napi szintű követését, úgynevezett szerzői oldal segítségével. A modell már az online környezet filozófiáját követi, a szerző a könyvkiadásban szokásos 8–15 százalékos szerzői jutalék helyett jóval nagyobb mértékű, legalább 60–70 százalékos részesedést kap a bevételből. Ez az arány egyrészt a nyomtatott változat hiányából, másrészt a disztribúciós költségek lefaragásából fakad.

5 Lásd <http://mek.oszk.hu/html/tortenet.html> (letöltés: 2016. XII. 24.).

6 Lásd <http://www.neumann-haz.hu> (előkészítés alatt).

7 Lásd <http://pim.hu/object.d8f182da-fdfa-45ba-914f-2688ce822346.ivy> (letöltés: 2016. XII. 24.).

Magyarországon az első self-publishing portál a 2011-ben indult Publio volt Kerekes Pál vezetése alatt. A kiadói portálon 2014 áprilisáig 645 szerző regisztrált, és 549 könyvet töltött fel. 2014 októberében már 828 regisztrált szerző 813 könyvét adták ki (Kerekes 2015). A Publio self-publishing rendszerében jelentette meg könyveit Oravecz Nóra is, aki a legismertebb magyar független szerzők egyike, a Facebookon számos felhasználó idéz műveiből. A self-publishing legfontosabb disztribúciós és marketingplatformját a közösségi oldalak jelentik.

BIÖP

Végezetül érdemes kitérni az online irodalommal foglalkozó legfontosabb tudományos műhelyre, az ELTE-n belül 1997-ben Horváth Iván vezetésével megalakult Bölcsészettudományi Informatika Önálló Programra is. A program és egyben specializáció célja az volt, hogy felkészítse a bölcsész szakos hallgatókat a digitális átállásra. A BIÖP tudományos műhelyében a tartalomgyártás új technológiáit kutatták és a gyakorlatban ki is próbálták. A program keretében az online irodalom tartalmi és technikai kérdéseivel foglalkoztak, illetve hálózati kritikái kiadásokat hoztak létre. Ki kell emelni, hogy a BIÖP tudományos műhelye az 1970-es, 1980-as években a szegedi József Attila Tudományegyetemen működött Szegedi Számítógépes Munkacsoport jogutódja és szellemi örököse volt, és végül 2007-ben szűnt meg. Sikeresen működött együtt az Országos Széchényi Könyvtárral és az MTA I., Nyelv- és Irodalomtudományi osztályával. Utolsó projektjei jelentős, hálózaton elérhető magyar irodalomtörténetek voltak. A BIÖP-öt azért érdemes kiemelni, mert egyedülálló próbálkozás, kísérlet volt. Megszűnése után a műhely tagjai (Tóth Tünde, Fodor János, Golden Dániel, Képes Gábor és mások) a digitális archiválás, a médiatudomány, az online irodalom témájában alkottak tovább.

Kitekintés

Célravezető lehetne az irodalmi alkotások utókornak történő megőrzésének – a jó gyakorlatok felismerésének – céljából gazdasági és menedzsment-szemponctokból is vizsgálni az intézményeket (MEK, DIA, Neumann-ház, BIÖP). A hipertextuális művekkel kapcsolatban felvetett beleélés problematikáját meg lehetne vizsgálni a digitális bevándorlók (a nyomtatott könyv kontextusában, a Gutenberg-galaxisban szocializáltak), illetve a digitális bennszülöttek esetében. Itt ugyanis már két eltérő csoportról van szó, amelyek közül az utóbbi már a képernyőről való olvasást és a linkek nonlinéris rendszerét szokta meg.

Irodalom

Bajomi-Lázár Péter (2004): Információs kapuőr. *Magyar Virtuális Enciklopédia* http://www.hunfi.hu/nyiri/enc/1enciklopedia/mindennapi/informacios_kapuor.htm (letöltés: 2016. XII. 24.).

Barthes, Roland (1996): A szerző halála. In: Roland Barthes: *A szöveg öröme*, 50–55 o. Budapest: Osiris.

Kerekes Pál (2015): Self-publishing – Az önmenedzselésű független könyv irodalmi és kiadói modellje. *E-nyelv magazin*. <http://e-nyelvmagazin.hu/2015/10/16/self-publishing/> (letöltés: 2016. XII. 24.).

Miller, John (2004): *Why Hiperfiction didn't work*, <http://reviews.media-culture.org.au/modules.php?name=News&file=article&sid=1826>

Molnár György (2015) Teaching and Learning in modern digital Environment. IEEE 13th International Symposium on Applied Machine Intelligence and Informatics, Herlany, SAMI, 213-217.

Slatin, John M. (1990): Reading Hypertext: Order and Coherence in a New Medium. *College English*, vol. 52 no. 8, pp. 870–883.

Szűts Zoltán & Yoo, Jinil (2016): Reading from and Writing on Screen – The Theory of Two Literatures. *World Literature Studies*, 3. szám, 40–56.

Szűts Zoltán (2000): *A hypertext*. Budapest: Gépeskönyv, ELTE. <http://magyar-irodalom.elte.hu/vita/szz.html>.

Szűts Zoltán (2013): *A világháló metaforái. Bevezetés az új média művészetébe*. Budapest: Osiris Kiadó.

Szűts Zoltán (1976) médiakutató, főiskolai tanár, tanszékvezető, rektori megbízott (Zsigmond Király Főiskola), egyetemi adjunktus (Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem). Az ELTE-n doktorált 2008-ban és habilitált 2015-ben. Legfontosabb munkái: *A világháló metaforái – Bevezetés az új média művészetébe* (2013); *Egyetem 2.0* (2014). Kutatási területe a hipertext, az új média, a digitális pedagógia, az online közösségek szociológiája. 2004 és 2007 között a szöuli HUFS egyetem vendégtanára volt.